

El pensament nacionalista de Lluís Domènech i Montaner: catalanisme i Ateneu Barcelonès

Carme Riu de Martín

carmeriu@ub.edu

Universitat de Barcelona

Facultat d'Història

Carrer de Montalegre, 6-8, 2n

08001 Barcelona

RESUM: El treball exposa el pensament nacionalista català i l'activitat política de Lluís Domènech i Montaner. L'interès per la llengua i la cultura catalanes va motivar la seva activitat política i cultural. Va ser membre fundador del partit de la Lliga Regionalista, diputat a les Corts de Madrid i president de l'Ateneu Barcelonès en diverses ocasions, on va fomentar les propostes lligades al catalanisme.

PARAULES CLAU: catalanisme, Ateneu Barcelonès, cultura i política, nacionalisme.

The Nationalist Thinking of Lluís Domenech i Montaner:
Catalanism and the Barcelona Athenaeum

ABSTRACT: The work explains the Catalan nationalist thinking and political activity of Lluís Domenech i Montaner. It was an interest in Catalan language and culture that encouraged his active participation. He was a founding member of the party Lliga Regionalista, a member of the Courts of Madrid, and president of the Barcelona Athenaeum several times, where he put forward proposals promoting Catalanism.

KEYWORDS: Catalanism, Barcelona Athenaeum, culture and politics, nationalism.

Introducció i estat de la qüestió

Els aspectes bàsics del catalanisme han estat sintetitzats per Antoni Rovira i Virgili a *Resum d'història del catalanisme* (1983),¹ Josep Termes a *(Nou) resum d'història del catalanisme* (2009)² i Lluís Duran a *Història del catalanisme* (2017),³ per esmentar-ne alguns. Altres autors s'han centrat en aspectes més concrets.

Els esdeveniments històrics requereixen uns condicionants. Per tant, en aquest article es revisaran aportacions centrades en els inicis del catalanisme des de mitjan segle XIX. A *Dues Catalunyes. Jocfloralescos i xarons* (1967),⁴ Àngel Carmona va descriure una Catalunya dividida en dues tendències des de la primera meitat del segle XIX: la popular, obrerista, d'idees avançades i anticlerical, que no distingia entre llengua culta i llengua vernacla; i la conservadora, montserratina, de nissaga terratinent, anomenada lletraferida. Els últims iniciaren la Renaixença catalana. El 1859 es van restaurar els Jocs Florals, que contribuïren a la millora de la literatura catalana i construïren el catalanisme cultural i polític.

La Revolució Francesa havia condicionat el sorgiment a Espanya d'una ideologia basada en la nació i el nacionalisme. Joan-Lluís Marfany ha aprofundit recentment en el nacionalisme espanyol,⁵ la seva consolidació a Catalunya i l'aparició de la ideologia nacionalista catalana. Els lligams sentimentals generaren en primer lloc el senti-

1 Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Resum d'història del catalanisme*, Barcelona, La Magrana, 1983, 168 pp.

2 Josep TERMES, *(Nou) Resum d'història del catalanisme*, Barcelona, Base, 2009, 233 pp.

3 Lluís DURAN, *Història del catalanisme*, Montserrat/Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2017, 448 pp.

4 Àngel CARMONA, *Dues Catalunyes. Jocfloralescos i xarons*, Barcelona, Ariel, 1967, 226 pp.

5 Joan-Lluís MARFANY, *Nacionalisme espanyol i catalanitat (1789-1859). Cap a una revisió de la Renaixença*, Barcelona, Edicions 62, 2017, 950 pp.

ment de catalanitat i després el de pertinença a Espanya, propis del segle XIX. Es creà una identitat regionalista i provincialista de la qual l'autor estudia les produccions líriques, musicals o teatrals, que sorgiren paral·leles a la tendència andalusista que volia espanyolitzar Catalunya. Cal afegir la publicació de Josep Benet *La Catalunya de la Renaixença. Entre el vuit-cents i el nou-cents* (2013),⁶ que proporciona una visió sintètica de manifestacions i representants.

El catalanisme en els seus inicis no va ser un moviment polític, sinó cultural, aspecte que mostra Jordi Casassas a *Entre Escibla i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX* (1990)⁷ quan destaca el paper de l'intel·lectual i la seva importància social en el desenvolupament del catalanisme literari i polític per regenerar l'Estat espanyol i Catalunya.

Abans de l'aparició del moviment de la Renaixença no hi havia pràcticament publicacions en català. L'idioma espanyol era el que servia com a transmissor de cultura, com es pot observar als catàlegs que edità Librería de Juan Bastinos e Hijo *Catálogo general* (1871) i *Catálogo de los libros y efectos propios de la casa* (1881),⁸ pensats per a l'aprenentatge a l'escola i la formació de mestres. El segon exemplar —editat deu anys després del primer— no mostrava canvis significatius en les temàtiques. Hi constaven les gramàtiques de llengua espanyola, però no n'hi havia de llengua catalana, idioma que només es parlava; es publicaven llibres d'història i literatura espanyola, però no textos en català.

6 Josep BENET, *La Catalunya de la Renaixença. Entre el vuit-cents i el nou-cents*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, 182 pp.

7 Jordi CASASSAS, *Entre Escibla i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX*, Barcelona, La Magrana, 1990, 333 pp.

8 *Catálogo general*, Barcelona, Librería de Juan Bastinos e Hijo, 1871, 156 pp., i *Catálogo de los libros y efectos propios de la casa*, Barcelona, Tipografía de Jaime Jepús, 1881, s.n.p.

El moviment de la Renaixença sorgí a mitjan segle XIX per revitalitzar la llengua, la literatura i la cultura catalanes. Tingué dues vessants: la culta i la popular. Es van crear nombroses institucions culturals, com La Jove Catalunya (que funcionà de 1870 a 1875), estudiada per Margalida Tomàs (1991).⁹ Aquesta entitat es fundà a Barcelona per recuperar la literatura catalana i fomentar els Jocs Florals. Aquest grup —format per uns seixanta socis— creà les publicacions *La Gramalla* (1870) i *La Renaixensa* (1871) i generà activitats vinculades a l'anàlisi de variants lingüístiques i ortogràfiques, amb dos sectors oposats: els defensors d'un llenguatge literari que recuperés els clàssics i els partidaris del català que es parlava. *La Renaixensa*, una publicació que durà fins al 1905, ha estat estudiada per Carola Duran (2001),¹⁰ la qual n'observa la trajectòria i els àmbits culturals. En arquitectura s'apropava al modernisme i hi col·laboraren Antoni Gaudí i Josep Puig i Cadafalch. Va rebre el suport econòmic de Lluís Domènech i Montaner¹¹ qu en els anys difícils (1892-1897) comprà deu participacions de dues-centes cinquanta pessetes cadascuna.¹²

El catalanisme cultural s'anà transformant en polític. El Centre Català fundat el 1882 com a iniciativa del Primer Congrés Catalanista (1880) significà la ruptura entre el republicanisme castellà i el català. En els estatuts el Centre feia constar que no era una entitat política, sinó una entitat de pressió (1882). Josep Pich n'ha revisat la història¹³ i el considera una entitat política, tot i que el seu progra-

9 Margalida TOMÀS, *La Jove Catalunya. Antologia*, Barcelona, La Magrana / Diputació de Barcelona, 1991, 236 pp.

10 Carola DURAN I TORT, “*La Renaixença*”, *primera empresa editorial catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, 475 pp.

11 Ídem, pp. 63-65.

12 Ídem, p. 100.

13 Josep PICH I MITJANA, *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1894)*, Catarroja, Afers, 2002, 295 pp.

ma no era polític. El Centre Català tenia sucursals arreu de Catalunya. Joan Alsina i Giralt va estudiar el Centre de Sabadell¹⁴ i va observar els vincles que tingué amb el de Barcelona fins al 1887; se separaren per mala avinentesa i Giralt exposa les activitats que va projectar.

El Centre Català es constituí com a associació apolítica el 1882, va organitzar el Segon Congrés Catalanista (1883) i es transformà en una entitat política de caire federal catalanista, per a la qual cosa va haver de modificar els seus estatuts. Els lletraferits de *La Il·lustració Catalana* i els catòlics de *La Veu de Montserrat* no simpatitzaven amb l'entitat; sí que ho feren alguns membres de *La Renaixença* i els federalistes. *Lo Catalanisme*, discurs presentat per Almirall als Jocs Florals de Barcelona 1886, ha estat considerat el primer text que va afirmar el fet diferencial català, i ho va fer vint anys abans que *La nacionalitat catalana*, d'Enric Prat de la Riba,¹⁵ membre i president de la Lliga Regionalista. Hi ha també qui, com Joan-Lluís Marfany, veu el naixement del nacionalisme català en la fundació del Centre Escolar Catalanista (1886).¹⁶ Segons aquest autor, la majoria d'aquestes entitats catalanistes caracteritzaven pel seu conservadorisme i la seva adscripció burgesa, que no exclouïa la classe obrera, molt poc representada. Volien nous membres, recatalanitzar Catalunya i la classe obrera, que demanava millors condicions de vida. Aquestes entitats eren societats recreatives, catalanistes i reivindicatives, formades per gent jove que practicava l'excursionisme o el cant coral. Un moviment de classe mitjana que competia amb el republicanisme, reorganitzat a partir de 1906. Josep Pich i David Martínez Fiol

14 JOAN ALSINA I GIRALT, *El "Centre Català" de Sabadell (1887-1936)*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1993, 32 pp.

15 ÀNGEL CARMONA, *Dues Catalunyaes*, p. 209, esmenta una opinió de Jaume Vicens Vives.

16 JOAN-LLUÍS MARFANY, *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*, Barcelona, Empúries, 1995, 402 pp.

han mantingut un debat polèmic amb Marfany (2012) sobre l'orientació d'Almirall i el seu catalanisme.¹⁷

Entre les entitats que van sorgir hi ha la Lliga de Catalunya (1887) i El Centre Escolar Catalanista (1886). Jordi Llorens i Vila aportà un estudi complet i sintètic (1996)¹⁸ on observava els matisos del catalanisme i els càrrecs que hi havia a les juntes directives d'ambdues entitats.¹⁹ També revisà la tasca de la Unió Catalanista (1891-1903) (1992),²⁰ que aprovà els seus estatuts el 1897. Sense ser un partit polític, hi constaven —el 1898— gairebé totes les entitats catalanistes, encara que van prevaler els criteris de la Lliga. En aquell període Domènech n'era president, després de dimitir de la Lliga de Catalunya (1886). En l'obra de Jordi Llorens s'esmenten la tasca i les assemblees, algunes vinculades a la figura de Domènech.

El 1892 se celebrà la primera Assemblea General de Delegats de la Unió Catalanista a Manresa. Aquí es redactaren les famoses Bases de Manresa que, com ha estat estudiat per autors com Joan Lluís Pérez Francesch (1992),²¹ Josep Termes i Agustí Colomines (1992),²²

17 Josep PICH I MITJANA i David MARTÍNEZ FIOI, «Almirall i el catalanisme progressista. Resposta a Joan-Lluís Marfany», *Recerques*, n. 64, 2012, pp. 143-155. La polèmica s'origina a Josep PICH I MITJANA «El projecte polític catalanista, progressista i modernitzador de Valentí Almirall i Llozer», *Recerques*, n. 44, 2002, pp. 111-138, resposta de Joan-Lluís MARFANY, «Almirall i el nacionalisme català d'esquerra. Resposta a Josep Pich i Mitjana i a David Martínez Fiol», *Recerques*, n. 58-59, 2009, pp. 195-204.

18 Jordi LLORENS I VILA, *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista. Dues associacions del primer catalanisme polític*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1996, 79 pp.

19 A Jordi LLORENS I VILA, *La Lliga de Catalunya*, pp. 66-75, consten els càrrecs de Domènech a la Lliga Regionalista: 1887-1888, vicepresident; 1888-1889, president; 1889-1890, vocal.

20 Jordi LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, 640 pp.

21 Joan Lluís PÉREZ FRANCESCH, *Les Bases de Manresa i el programa polític de la Unió Catalanista: 1871-1899*, Manresa, Fundació Caixa de Manresa, 1992, 272 pp.

22 Josep TERMES i Agustí COLOMINES, *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, 185 pp.

preveien regionalisme, poder central i poder delegat català, llengua catalana, divisió territorial en comarques naturals, exèrcit, etc. No era una constitució en el sentit actual, si bé mostrava les diferències en legislació i llengua entre Catalunya i Espanya. S'hi perfilaven unes corts inspirades en el model medieval. Domènech ens recorda el procés de redacció com a document de treball que després va passar a ser una constitució regional catalana (aprovada el 15 de juny de 1891).²³ Madrid s'oposà a les Bases i el diari *La Veu de Catalunya* les qualificà de conservadores i cristianes. Significaven el principi d'una etapa descentralitzadora, que es començà a consolidar amb el nou partit creat el 1901: la Lliga Regionalista.

La Lliga Regionalista (1901-1936) ha estat analitzada per Borja de Riquer a *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*²⁴ (1977), que tracta sobre la formació del nacionalisme i destaca els seus vincles amb el desigual desenvolupament econòmic del territori espanyol. L'Estat era incapaç de crear un programa d'expansió econòmica i Catalunya volia incentivar el progrés industrial. Riquer cita Domènech i la seva participació en activitats de *La Renaixença*, la Unió Catalanista, les Bases de Manresa i la Lliga.²⁵

Charles Ehrlich publicà *Lliga Regionalista. Lliga catalana 1901-1936* (2004),²⁶ estudi centrat en el regionalisme i l'etapa posterior al desastre del 1898, tema que dominà la política espanyola del 1898 fins al 1923; un regionalisme espanyol que volia destruir el caciquisme i assolir institucions pròpies, i que es va consolidar amb la creació de la Mancomunitat. Ehrlich observa la relació entre Antonio Maura

23 Jordi LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, p. 76.

24 Borja de RIQUER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona, Edicions 62, 1977, 370 pp.

25 Borja de RIQUER, *Lliga Regionalista*, pp. 204, 212, 216, 238, 250, 257, 259, 266, 281, 286 i 299.

26 Charles E. EHRLICH, *Lliga Regionalista. Lliga catalana 1901-1936*, Barcelona, Institut Cambó / Alpha, 2004, 411 pp.

—líder conservador de l'etapa de la Restauració— i Francesc Cambó —president de la Lliga—, incapaç de complir els objectius marcats per a Catalunya. Observa també l'etapa que va del 1917 al 1923 i la dictadura de Primo de Rivera. En canvi, Borja de Riquer edità *Alfonso XIII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político* (2014),²⁷ on considera que els regionalistes, com que van proposar un nacionalisme impossible, hagueren de declarar-se a favor del poder central. Riquer aprofundeix en la relació entre Alfons XIII i Francesc Cambó, encarregat de negociar el catalanisme de la Lliga a Madrid i demanar una administració catalana, paral·lela a la del govern d'Espanya, que volia crear una monarquia federalitzada. Alfons XIII s'implicà en el funcionament del sistema polític de la Restauració. La correspondència privada entre Cambó i altres dirigents de la Lliga mostra aquestes relacions —no sempre bones— i l'opinió sobre el rei. Cambó aconseguí simpatitzar amb Alfons XIII i els sectors conservadors espanyols per negociar la Mancomunitat. Però no va anar més enllà perquè va anteposar a aquesta l'ambició personal i els càrrecs a Madrid.

L'estudi de Jesús Pabón *Cambó 1876-1947* (1991)²⁸ —una biografia excel·lent originalment en tres volums (1952-1969)— és un homenatge a Catalunya: l'autor considera el catalanisme un fenomen espanyol i no antiespanyol. Heribert Barrera redactà un treball sobre Cambó (2011)²⁹ que reflecteix els seus plantejaments republicans. Barrera considerava Cambó lleial a dues pàtries: la catalana i l'espanyola. Impulsà Solidaritat Catalana i la campanya a favor de l'Estatut d'autonomia (1918-1919), però després abandonà aquestes reivindicacions per la violència de les lluites obreres. També apuntava fets vinculats a l'activitat política de Domènech.

27 Borja de RIQUER, *Alfonso XIII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político*, Barcelona, RBA, 2013, 249 pp.

28 Jesús PABÓN, *Cambó 1876-1947*, Barcelona, Alpha, 1999, 1.521 pp.

29 Heribert BARRERA, *Cambó*, Barcelona, Dèria Editors, 2011, 972 pp.

Santiago Izquierdo ha treballat el catalanisme a *La primera victòria del catalanisme polític. El triomf electoral dels «quatre presidents» (1901)* (2002),³⁰ grup que volia modernitzar la política, coincidint amb la formació de la Lliga, i imposar a Madrid aspectes de les Bases de Manresa vinculats a la sobirania de Catalunya. Els esdeveniments provocaren l'escissió ideològica entre conservadors i liberals.

El republicanisme no quallà ni ressorgí a Catalunya fins uns anys després, i la Lliga va saber aprofitar la seva posició. Santiago Izquierdo i Gemma Rubí han coordinat uns estudis sobre el Centre Nacionalista Republicà (1906-1910) (2009)³¹ en diverses poblacions catalanes; va sobresortir el de Barcelona i les comarques barcelonines. En aquest text es tracten posicions federalistes d'esquerres. Aquest partit sorgí com a escissió de la Lliga el 1904, producte de la visita d'Alfons XIII a Catalunya i de l'actitud adoptada per la Lliga, ja que molts confirmaren que no afavoria l'autonomia de Catalunya. Izquierdo revisa també aspectes republicans de *La Unió Federal Nacionalista* (2010),³² creada el 1910 per aconseguir un catalanisme més progressista, republicà i obrer.

Tot i que Lluís Domènech i Montaner desenvolupà una activitat professional com a arquitecte, el treball se centra en el seu pensament nacionalista i la seva activitat política, lligada al catalanisme. Si bé és un personatge estudiat en nombroses ocasions, noves aportacions bibliogràfiques i reculls han permès l'apropament directe i aprofundit al seu pensament i la seva tasca.

30 Santiago IZQUIERDO BALLESTER, *La primera victòria del catalanisme polític*, Barcelona, Pòrtic, 2002, 223 pp.

31 Santiago IZQUIERDO BALLESTER i Gemma RUBÍ CASALS (coord.), *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà (1906-1910)*, Barcelona, Centre d'Història Contemporània de Catalunya / Generalitat de Catalunya, 2009, 363 pp.

32 Santiago IZQUIERDO BALLESTER, *El republicanisme nacional a Catalunya. La gestació de la Unió Federal Nacionalista*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2010, 294 pp.

La publicació *Escrits polítics i culturals 1875-1922* (1991), de Domènech, ha estat orientativa pels seus aspectes fonamentals. El recull de l'*Epistolari* (2013) fet per Carles Sáiz m'ha servit per copsar directrius i seleccionar comentaris a amics i polítics del període. El volum dirigit per Jordi Casassas *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural* (2006) mostra l'activitat de Domènech com a president de l'Ateneu Barcelonès en tres ocasions: 1898-1899, 1904-1906 i 1911-1913.

La consulta de documentació custodiada a l'Ateneu Barcelonès, actes i comunicacions de la Junta Directiva durant els períodes en els quals Domènech va ser president i actes de les sessions públiques, m'han ajudat a concretar el seu pensament. En la primera dècada del segle xx, el nacionalisme adquirí molta força. Domènech sentí des de molt jove interès per la llengua i la cultura catalanes, per això va participar en actes i projectes polítics i culturals. En els seus edificis es projectaren les seves preocupacions sobre Catalunya, la seva personalitat pròpia en relació amb Espanya. Hi hagueren unes directrius que motivaren la seva vida i, com veurem, amb el temps es des preocupà de la pràctica política.

Domènech va néixer a Barcelona l'any 1849. El seu pare, Pere Domènech i Saló, era enquadernador editorial i impressor. Quan el pare va morir, Lluís va haver de portar el negoci familiar de l'editorial amb els seus germans Enric i Eduard. Amb l'Enric van crear la Biblioteca Arte y Letras a partir del 1881, que difonia obres cèlebres amb una edició il·lustrada i bona presentació. La col·lecció presentava traduccions d'autors nòrdics i del centre d'Europa, juntament amb textos d'autors castellans i catalans. Entre els castellans hi havia escriptors d'esquerres: Benito Pérez Galdós, Leopoldo Alas Clarín, etc.

Això coincidí amb el moment en què participava a tertúlies literàries de La Jove Catalunya. Traspassaren la Biblioteca Arte y Letras a Francisco Pérez Establecimiento Tipográfico (1883), ja que, malgrat les vendes, no els aportava beneficis econòmics.

Treballà a l'editorial Montaner i Simón en el projecte de la *His-*

toria general del arte, el primer volum va sortir a la llum el 1886. Els tres primers estaven dedicats a l'arquitectura. Ell va escriure el primer, Josep Puig i Cadafalch va escriure el segon, i el tercer, de làmines, va ser realitzat entre els dos.

Alguns aspectes ajuden a entendre el seu interès per la llengua i la cultura catalanes. Va promoure els Jocs Florals i va participar-hi com a adjunt (1877), mantenidor (1881) i president (1895). També va ser convidat a la donació dels premis d'aquesta festa de les lletres catalanes celebrada al saló de contractacions de la Llotja (1905, 1906³³ i 1912),³⁴ en representació de l'Ateneu i com a president de la mateixa entitat.

Domènech es relacionà amb polítics, poetes i literats catalans. Va il·lustrar la primera edició del poema *L'Atlàntida*, de Jacint Verdaguer³⁵ (1886), que obtingué un premi especial als Jocs Florals del 1877, i el poema èpic *Canigó. Llegendes Pirenayca del Temps de la Reconquesta* (1886, editat el 1901 per Biblioteca de Catalunya Artística). Ambdós poemes contribuïren a consolidar el moviment de la Renaixença.

També redactà articles per a publicacions: primer a *La Renaixença*, després a *La Veu de Catalunya* —on participà com a membre fundador—, *La Il·lustració Catalana*, *El Poble Català* —va ser-ne un dels fundadors i va dissenyar la capçalera d'aquesta publicació nacionalista, republicana i demòcrata—, el *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, l'*Anuari de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya*, *Lo Catalanista* i altres.³⁶

33 Junta Directiva, Ateneu Barcelonès, Comunicacions 1906, 28 d'abril de 1906, s.d. pp.

34 Junta Directiva, Comunicacions 1911-1912, 3 de maig de 1912, s.d. pp.

35 Carta de Jacint Verdaguer a Lluís Domènech i Montaner (15 de novembre de 1885). Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner (1878-1903)*, vol. 1, Canet de Mar, Els Dos Pins, 2013, p. 114.

36 Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 21-51.

Inicis del pensament nacionalista a Catalunya: l'actitud de Domènech

Domènech —proper al catalanisme, de jove— participà en les tertúlies literàries de La Jove Catalunya al cafè de França i el cafè Suís de Barcelona del 1869 al 1875, quan es dissolgueren. S'hi tractaven assumptes sobre llengua, literatura i cultura catalanes.

L'activitat política de Lluís Domènech i Montaner consta resumida al recull *Escrits polítics i culturals* (1991).³⁷ Domènech va pertànyer a La Jove Catalunya, quan era estudiant d'arquitectura. Era un grup presidit per Francesc Ubach i en el qual participaven autors com Pere Aldavert o Àngel Guimerà. Amb el temps es polititzà. S'hi Es comentaven excursions, la trobada de ruïnes, etc. La Jove Catalunya va ser la primera societat catalanista. Creà el setmanari *La Gramalla* (1870) (se n'editaren divuit números), format per quatre pàgines sobre literatura, ciència i art, i dirigit per Francesc Matheu a partir del número 6. Amb el mateix equip (Aldavert i Guimerà), Matheu va iniciar un altre setmanari *La Renaxença* (1871-1905), que canvià el nom pel de *La Renaixensa* (1875), amb més projecció. *La Renaixensa* va ser primer quinzenal i a partir del 1881, setmanal. La capçalera va ser ideada per Domènech i el seu contingut polític era catalanista, si bé durant la direcció de Guimerà es preocupà pels problemes de la gramàtica catalana. Com a editorial, *La Renaixensa* va aportar la col·lecció Biblioteca del Renaixement, dirigida per Francesc Matheu i de la qual sortiren sis títols entre el 1882 i el 1883. A la contratapa, Domènech hi havia dibuixat una àguila envoltada de les paraules «Patria, Fides, Amor», lema dels Jocs Florals.³⁸

37 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *Escrits polítics i culturals 1875-1922*, Barcelona, La Magrana, 1991, 266 pp.

38 Carola DURAN I TORT, "*La Renaxença*", p. 170.

L'entitat Centre Català aglutinava tot el catalanisme des del 1882. La Jove Catalunya i molts dels seus participants van passar a pertànyer-hi. El Centre Català —grup poc homogeni— va presentar el Memorial de Greuges (1885) al rei Alfons XII un document que consistia en unes reivindicacions polítiques, jurídiques i econòmiques. L'impuls nacionalista va augmentar i es formaren partits com la Lliga de Catalunya, de la qual Domènech primer va ser vicepresident i després president gràcies a la seva defensa del dret català (vegeu la carta de Domènech a Josep Coroleu del 20 de març de 1889, en la qual veu l'amenaça del nou codi civil espanyol),³⁹ assumpte que preocupava a molts. Durant la seva primera presidència de l'Ateneu, va rebre una invitació del president de l'Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona, Sr. Álvaro M. Camín y López, per assistir al discurs que havia de fer el dia 1 de maig de 1899: «Algunas consideraciones acerca del espíritu que informa el derecho catalán que aún subsiste en nuestros días».⁴⁰

El nou partit —la Lliga de Catalunya— es va formar arran d'una escissió del Centre Català, entitat de la qual es va separar el 1887. La Lliga de Catalunya tenia com a portaveu el citat diari de *La Renaixença* i, a diferència del Centre Català, donà suport a l'organització de l'Exposició Universal, que acabà realitzant-se l'any 1888.

Des de la Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista s'impulsà la creació d'una plataforma per coordinar l'associacionisme catalanista, actiu al Principat. Així va néixer la Unió Catalanista (1891), que va promoure, el març de 1892, la reunió de Manresa on es redactaren les bases de la Constitució regional catalana.

39 Carta de Domènech i Montaner a Josep Coroleu i Inglada (20 de març de 1889) mentre era president de la Lliga i buscant suport d'altres entitats catalanes a Carles SÁIZ I XIRQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, p. 135.

40 Junta Directiva, Comunicacions 1898-1899, s.d.

Domènech hi participà directament i els dedicà un article, «Sentit de les Bases de Manresa i resum de les seves aspiracions». En un primer moment, Domènech va ser president de la Unió Catalana i Enric Prat de la Riba en fou el secretari. A l'*Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, coordinat per Carles Sáiz (2013), consten cartes entre ambdós vinculades a assumptes polítics⁴¹ (coincideixen amb la seva primera etapa com a diputat). Domènech fou membre de la Lliga fins al 1896, tot i que continuà adherit a la Unió Catalana.

El Centre Nacional Català va promoure un concert econòmic i molts representants de la cultura i la política catalanes s'implicaren en aquest procés (Narcís Verdaguier, Josep Puig i Cadafalch i Enric Prat de la Riba, per esmentar-ne alguns). Idearen *La Veu de Catalunya*, diari que es convertí en portaveu de la Lliga, de 1899 a 1937.

Domènech formà part de la Lliga, grup amb una vessant conservadora i una altra més d'esquerres. El fet de prevaldre l'opció conservadora de Francesc Cambó provocà en Domènech el rebuig de la política del partit i se'n anà desentenenent, actitud que reflecteixen els seus escrits publicats a *L'Avenç* vers 1905.

Aspectes bàsics de la ideologia nacionalista de Domènech

Domènech va escriure sobre història de Catalunya a la seva obra *La iniquitat de Casp i la fi del comtat d'Urgell*,⁴² publicada pòstumament el 1930. Considerava que el parlament de Casp va ser el principi de la unitat política espanyola. El 1412 Barcelona estava governada pel Consell de Cent, amb atribucions i facultats legislatives. Quan Ca-

41 Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 21-51.

42 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *La iniquitat de Casp i la fi del comtat d'Urgell. Estudi històric-polític*, Barcelona, Llibreria Verdaguier, 1930, 373 pp.

talunya va perdre la seva hegemonia i passà a dependre de Madrid, es va voler destruir la seva personalitat.

La Lliga de Catalunya es creà el 1887 i Domènech va ser-ne president el 1888, amb un discurs⁴³ on va destacar l'esperit català i la voluntat de ser catalans, de tenir arrels en aquesta terra. S'havia de crear una Espanya formada per regions que desenvolupessin lleis, costums i llengua pròpies. Va destacar la importància de la llengua per conservar les arrels i la necessitat d'impulsar lleis i l'ensenyament en català.

Crítica l'estat de l'ensenyança universitària a Espanya, en comparació amb la d'altres llocs d'Europa (Estrasburg, Viena, Berlín...) on les universitats tenien laboratoris, observatoris i millors dotacions. A Catalunya calia una autonomia universitària, amb coneixements pràctics, bons professors i en la qual l'Estat no hagués d'intervenir ni de fixar les ensenyances. També les escoles industrials feien pràctiques i classes teòriques amb exercicis de còpies i projectes, així com l'enginyeria i l'arquitectura, les escoles comercials, les indústries artístiques, les escoles d'agricultura, les d'horticultura i les forestals. S'havia d'afavorir que cada comarca, cada vila important o cada poble tingués escoles amb professors de la zona qualificats. Opinava que havien de ser centres amb poc personal, ben pagat i amb recursos per fer experiments i cultius i obtenir el material necessari. Es conserva una carta escrita a Josep Brunet i Bellet (21 d'octubre de 1889), en la qual considerava que els continguts dels ensenyaments incloïen molts disbarats i s'explicaven teories sobrenaturals o materialistes sense documentació ni proves,⁴⁴ i aquesta situació de misèria s'havia de solucionar.

43 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, «Discurs llegit en la inauguració dels treballs del segon any d'aquesta Associació, en la vetllada del dia 10 de Novembre de 1888, per lo President D. Lluís Domènech i Montaner», *Anals de la «Lliga de Catalunya»*, suplement, Barcelona, Imprenta La Renaixença, 1888 (?), 1 f.s.p.

44 Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, p. 138.

Durant la seva segona presidència de l'Ateneu, el 1905, Domènech va rebre una circular del ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, Sr. D. Carlos M. Cortezo, en la qual li expressava la impossibilitat de designar textos únics per a cada districte universitari, una mesura que perjudicava els propietaris d'obres. També li deia que els rectors universitaris havien de seleccionar els llibres de text per evitar l'adopció de llibres dolents i havien d'exigir als mestres la introducció d'avenços a les seves escoles i abonar-los vuitanta-tres pessetes per a compres pedagògiques anuals.⁴⁵

En una carta que Domènech escrigué a Santiago Gubern (president d'Hisenda de la Diputació) el 1909, li deia que l'ensenyança primària era precària en locals, material, personal i sous dels mestres, i la superior no gaudia d'augment de sou, ni de jubilacions, ni de viduïtat, alhora que totes les oposicions es feien a Madrid. Tampoc no hi havia diners a les biblioteques (la Biblioteca Universitària i les d'escoles especials) per a la compra de llibres; en canvi, se'n destinaven a conferències de vulgarització realitzades per estrangers.⁴⁶ Els pressupostos no s'administraven bé.

Aquestes millores, juntament amb la restauració del dret civil català, excloent-ne les lleis foranes, afavoririen la reconstrucció, ja que els càrrecs públics —tant els vinculats a les lleis com els vinculats a l'ensenyament— a Catalunya estaven ocupats per forasters i als actes oficials no s'admetia la llengua catalana. Aquests aspectes els va anar completant amb arguments en discursos posteriors, com el titulat «La política tradicional d'Espanya còm pot salvarsen Catalunya» (1898),⁴⁷ en el qual considera que les oposicions per proveir càtedres no s'hau-

45 Junta Directiva, Comunicacions 1905, 8 de maig de 1905, s.d. pp.

46 Carta de Domènech a Santiago Gubern i Fàbregas (25 de març de 1909), dins Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 472-475.

47 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, «La política tradicional d'Espanya còm pot salvarsen Catalunya. Discurs llegit en l'Ateneu Barcelonès lo dia 16 Desembre de 1898», Barcelona, Il·lustració Catalana, 1919 (?), pp. 291-316.

rien de fer a Madrid i que caldria l'autonomia universitària per millorar la qualitat de continguts i materials. Els talents estrangers podrien donar cursos curts i pràctics. L'Estat s'hauria de limitar a validar els títols. Els tallers haurien d'evitar l'aprenentatge memorístic i s'hauria de pagar un jornal als alumnes pobres, perquè poguessin cursar assignatures teòriques. Els ensenyaments en l'àmbit del comerç s'haurien de completar amb viatges i estudis pràctics. I l'ensenyança elemental s'hauria d'impartir a totes les viles importants i ciutats petites, perquè estigués a l'abast de tothom. I insistia en la preparació dels alumnes per als ensenyaments superiors, de manera que totes les comarques tinguessin ensenyances tècniques, escoles especials d'arts i indústries, i escoles pràctiques d'agricultura (que visitarien les comarques de cultius i obtindrien pensions per aprendre fora del país).

El darrer discurs reflecteix la voluntat que l'ensenyament estigués a l'abast de tothom i la necessitat d'ampliar-ne i millorar-ne la xarxa a Catalunya, per causa de la gran taxa d'analfabetisme i la manca d'escoles que hi havia. La tasca desenvolupada per la Mancomunitat a partir del 1914 amb la creació del Consell d'Investigació Pedagògica contribuï a millorar aspectes i a defensar els coneixements pràctics, com es feu a l'Escola Superior de Bells Oficis, fundada el mateix any.

Domènech, defensor de la cultura catalana, presidí els Jocs Florals el 1895 i va fer un discurs patriòtic, «La Catalunya que volem, la Catalunya com la voldríem», en el qual va destacar les formes literàries pròpies. Els Jocs Florals serviren per potenciar la llengua, la literatura i la poesia catalana; el moviment La Renaixença (s. XIX) hi contribuï. A finals del segle XIX hi havia poca immigració procedent d'altres llocs de la Península i el català es parlava. Va sorgir una voluntat de defensar el catalanisme, fonamentada en la cooficialitat del català, ja que en els actes oficials a Catalunya es parlava castellà.

Domènech proposava una autonomia regionalista: els catalans havien de regir la seva indústria, el seu comerç i els seus mercats, les seves

obres públiques i els seus ferrocarrils, i havien de gestionar les seves mines i la seva agricultura, aspectes que tractà en el discurs d'ingrés com a president de l'Ateneu (1898). L'Estat espanyol estava constituït artificialment i el seu esperit ric i industriós quedava lluny. Calia que Catalunya gestionés les obres públiques i les riqueses del seu territori (agricultura i indústria). La pèrdua de les colònies havia estat un cop molt fort per a l'economia espanyola i era impossible que Espanya pogués impulsar l'economia catalana. Convenia, doncs, que deixés de tutelar-la en les obres dels ports i la millora dels boscos. No hi havia semblances entre els pobles d'Espanya i no tenia sentit una voluntat d'unificació. Domènech va escriure una carta (6 d'agost de 1898) a Práxedes Mateo Sagasta, president del Consell de Ministres, en la qual li demanava que no sostingués l'Administració espanyola a les colònies, sinó que procurés establir tractats comercials amb les que asseguressin mercats.⁴⁸

El regionalisme era una solució de concòrdia necessària i preliminar a la separació. Una autonomia donaria a Catalunya una economia i una cultura superiors, si bé dubtava de poder portar-la a terme immediatament.⁴⁹ L'article «Fivellers de guardarropia» és un atac a Francesc Cambó, ja que Domènech no estava d'acord amb el seu conservadorisme i conformisme amb el govern de Madrid.

Al text «Catalanisme i regionalisme o Catalunya autònoma» s'observa la seva defensa del catalanisme davant les institucions i els representants de l'Estat. I a «Barcelona i les mancomunitats provincials» criticava la creació de les províncies, una divisió administrativa centralista que no reforçava la posició de Catalunya. Maura era un

48 Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, p. 172.

49 Carta de Domènech a Marià Serra i Font (21 de març de 1897), on opina que l'autonomia de Catalunya podia provocar una desgavell. Marià Serra impulsà l'Assemblea Catalanista de la Costa de Llevant (Maresme); vegeu Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 161-162.

polític centralista: no entenia què era el que donava facultats a les regions, ni les Bases de Manresa, ni les aspiracions dels catalans. L'article es publicà al diari *El Poble Català* (gener de 1909), òrgan del Centre Nacionalista Republicà, que s'oposava al govern centralista, que havia diluït les antigues nacionalitats ibèriques i havia establert nuclis municipals relacionats directament amb l'Estat. Volia una Catalunya autònoma, reconquerida i sense les mancomunitats. A la segona carta que va escriure a Francesc Rodon i Oller —director del diari— criticava la dreta catalana, que estava d'acord amb les mancomunitats, organismes sense cap possible acció pràctica.⁵⁰

Quan va ser reelegit president de l'Ateneu el 1900, continuà desenvolupant la seva defensa del regionalisme com a preliminar per a la separació. Estava convençut que Catalunya havia de tenir autonomia per assolir una cultura superior, cosa impossible si continuava sotmesa al centralisme.⁵¹ Aquest era un tema recurrent llavors per a molts sectors del catalanisme. Així, el mes d'octubre de 1898 el Centre Català —del qual ja hem parlat— de Sabadell presentà la conferència «Descentralització, regionalisme i nacionalisme». Després es va constituir el grup Catalunya y Avant (1899), presidit per Lluís Marsans i que intentava enquadrar sectors obrers en la línia del catalanisme.

Domènech intervingué al Congrés Universitari Català de Barcelona (1903). Hi havia voluntat d'implicació i de col·laboració en actes vinculats a la cultura catalana. Personalment, tenia afició als escuts catalans. Va guanyar el premi Martorell amb *Armorial històric de Ca-*

50 Cartes de Domènech a Francesc Rodon i Oller (15 i 21 de gener de 1909), dins Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 457-465 i 466-489.

51 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, «Actes de les sessions públiques de l'Ateneu», dins *Actas del Ateneo Barcelonés*, vol. III (1899-1914), Barcelona, Estampa la Renaixença, 1901, pp. 9-17.

*talunya*⁵² (1922), un treball inèdit custodiat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, completat pel seu fill Fèlix Domènech i Roura i imprès el 1936 amb una tirada de tres-cents cinquanta exemplars. L'obra versava sobre emblemes d'època feudal i mostrava molts escuts, com el de Ramon Berenguer IV (s. XII). Analitzava l'escut de la casa de Barcelona i la llegenda de les barres de sang. Les *Gesta Comitum Barchinonensium* (s. XII) no en parlen, si bé esmenten que la sang de Guifred el Pelós va quedar marcada amb quatre dits, segons una llegenda del segle XV. A partir de Jaume I es precisaren la forma heràldica i el nombre de pals, que s'igualaren pel que fa a l'amplada. L'escut es convertí en una peça manejable que anava penjada a damunt la cuixa esquerra del cavaller. També es referia al signe militar de la creu, símbol dels primers temps de la Reconquesta, concretament al segle XI. Domènech estava interessat a aprofundir en el coneixement de la història del poble català, com es mostra en discursos i publicacions seves.

Intervenció a favor del nacionalisme a Catalunya i a les Corts de Madrid

A l'Ateneu convivien i es van ajuntar presidents de grans societats intel·lectuals i econòmiques de Catalunya per intentar una acció sobre l'Estat. Domènech tracta l'assumpte a «La campanya dels presidents de les societats de Barcelona». Considera que el gran públic no pot entendre un programa regionalista complet: cal reduir-lo a quatre o cinc principis fonamentals. L'anada dels presidents a Madrid per exposar les noves orientacions era necessària i s'explica a l'obra ja esmentada *La primera victòria del catalanisme polític*, de Santiago Izquierdo Ballester. La reina va expressar bons propòsits i concòrdia

52 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *Ensenyes nacionals de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1995.

entre Catalunya i Espanya. La campanya nacionalista i els ideals autonomistes —segons Domènech— donaren cohesió a l'opinió catalana, si bé l'esperit del centre era rígid i tancat.

La primera vegada que Domènech va ser escollit president de l'Ateneu, el 1898, va coincidir amb la seva incorporació a la plataforma *Missatge dels Cinc Presidents*, text signat pels presidents de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, el Foment del Treball Nacional, la Lliga de Defensa Industrial i Comercial, l'Institut Català de Sant Isidre i l'Ateneu Barcelonès, i adreçat a la reina Maria Cristina (14 de novembre de 1898). Les reivindicacions no eren solament catalanistes; també es volia crear un sistema parlamentari menys absolutista, més representatiu i amb sufragi lliure, en el qual es demanés el concert econòmic i la descentralització de l'Estat, la creació d'organismes regionals que tinguessin competències en ensenyament, obres públiques, etc. L'entitat, presidida per Domènech, rebutjà els pressupostos de Fernández Villaverde i les seves conseqüències d'augment fiscal.

El text sintetitzava unes peticions: demanava l'ensenyament obligatori per solucionar el problema de l'analfabetisme, la implantació d'ensenyaments tècnics, així com la reforma dels organismes politicoadministratius per evitar la centralització del govern. A Espanya els tràmits es feien lentament, cosa que paralitzava l'activitat amb la quales volia evitar un poder tirànic i absorbent. Seria positiu que totes les regions poguessin celebrar concerts econòmics amb el poder central, revisables periòdicament, i conservar el seu dret regional i la facultat de decidir sobre les obres públiques.⁵³

El general Camilo García Polavieja estava en desacord amb la situació política espanyola, per això Domènech va escriure a Polavieja (15 de setembre de 1898) per obtenir un concert econòmic i configurar una diputació general a Catalunya, mitjà per aconseguir l'auto-

53 Carles SÁIZ I XIQUEs (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 200-206.

nomia d'Hisenda, que les Corts no poguessin legislar en competències del poder regional⁵⁴ i que l'Administració de justícia s'organitzés sota les audiències territorials. Domènech —i altres: Antoni Maria Gallissà, Enric Prat de la Riba i Jaume Carner—⁵⁵ demanaven la col·laboració a Polavieja. Alguns, com Àngel Guimerà o Pere Aldavert (de *La Renaixensa*) no volien donar suport a Polavieja; en canvi, els vinculats a *La Veu de Catalunya* veien possibilitats d'arribar a un acord. Domènech no va ser ben entès per tots i alguns l'atacaren de voler vendre's a Madrid. Polavieja, arran d'una carta que li va escriure Domènech, publicà un manifest (1 de setembre de 1898) en el qual volia atreure's els catalans oferint la descentralització administrativa com a pas previ a l'autonomia; en resum, demanava a Domènech que col·laborés directament.⁵⁶ El diari esmentat publicà la carta de resposta de Polavieja (30 de setembre de 1898). Domènech, proper a *La Veu de Catalunya*, veia possibilitats d'èxit. Aquestes desavinences afavoriren la creació del Centre Nacional Català per demanar reformes a l'Estat i donar suport a *les Bases de Manresa*.

En la carta escrita per Polavieja a Domènech (30 de setembre de 1898) li manifestava les seves idees descentralitzadores i de suport al regionalisme mentre no afectessin la unitat de l'Estat. Encara que era difícil portar a terme totes les reformes que demanava Domènech, Polavieja li proposà la implantació del concert per tributació directa, amb quotes revisades periòdicament: augment o rebaixa segons les alteracions de la riquesa que afectaven l'impost, creació d'organismes

54 El concert econòmic per a la percepció directa d'impostos és esmentat a les *Actes de l'Ateneu Barcelonès de 1895-1900*, reunió de la Junta Directiva, 3 d'agost de 1898, pp. 128-129.

55 Antoni Maria Gallissà, arquitecte amic de Domènech, Enric Prat de la Riba, cònegut polític catalanista, i Jaume Carner, dirigent de La Lliga i fundador del Centre Nacionalista Republicà, col·laboraren en el projecte catalanista.

56 Carta de Domènech a Camilo García Polavieja, dins Carles SÀIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 177-180.

mes regionals i institucions jurídiques i millora educativa a Catalunya i a Espanya.⁵⁷

El suport del regionalisme va rebre crítiques dels polítics centralistes i sortiren comentaris a la premsa, com a *Las Noticias* (4 de juny de 1899), que atacaven el separatisme.⁵⁸ Aquest malentès afavorí la consolidació dels plantejaments republicans. El Centre Nacionalista Republicà (1904), escindit de la Lliga, va ser una resposta a l'actitud conformista d'alguns dels seus dirigents.⁵⁹

El període del 1901 al 1906 va ser de ràpid creixement del catalanisme. A les eleccions del 1901 la Lliga Regionalista va estar representada a Madrid per Bartomeu Robert, Lluís Domènech i Montaner (expresident de l'Ateneu), Sebastià Torres i Albert Rusiñol, els primers diputats elegits en representació del catalanisme organitzat, que volien posar fi al caciquisme i a la successió alternada dels dos partits dinàstics.⁶⁰ A Madrid, Domènech desenvolupà una activitat política amb la candidatura dels Quatre Presidents.

Durant la seva primera participació com a diputat a Madrid, va escriure nombroses cartes a Enric Prat de la Riba (se'n conserven dotze dels anys 1901-1902) per comentar-li la situació a la capital i opinar sobre els esdeveniments. En la de 19 de febrer de 1901 exposava la voluntat de parlar amb Antonio Maura, l'opinió d'Alejandro Lerroux contra els industrials catalans i la solidesa del govern de Práxedes Mateo Sagasta, per desgràcia.⁶¹ En la del 16 de juny de 1902

57 Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 194-195.

58 Carta de Domènech a Antoni Gallissà Soqué, dins Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, p. 211.

59 Santiago IZQUIERDO BALLESTER, *El republicanisme*.

60 Joaquim COLL i Jordi LLORENS, «L'Ateneu Barcelonès en la cruïlla del canvi de segle», dins Jordi CASASSAS (dir.), *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural*, Barcelona, RBA / La Magrana, 2006, pp. 165-274.

61 Les cartes de Domènech a Prat de la Riba s'esmenten i es daten per ordre a Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 229 (19 de febrer de

comentava la intenció de demanar el concert econòmic i l'entrevista concertada amb Ángel Urzáiz Cuesta —ministre d'Hisenda del govern Sagasta— per protestar sobre la subhasta de contribucions. La següent, del 18 de juny de 1901, era una reflexió sobre la situació dels diputats regionalistes catalans a Madrid, vistos amb recel i admiració. La del 20 de juny del mateix any consistia en un comentari a l'entrevista amb el ministre d'Hisenda, qui argumentava que era impossible tractar Catalunya de manera diferent que la resta de regions; molts catalans no volien el concert, però hi havia una zona neutral que podia modificar-se: l'autonomia universitària, l'ensenyança industrial i les obres públiques. A la carta del 27 de novembre de 1901 Domènech notificava a Prat l'actuació de César Silió Cortés de Valladolid per propagar el regionalisme al cor de Castella i tractava de convèncer-lo que els catalans no anaven contra Espanya. Tant ell com el Dr. Robert intervenien a les Corts, on plantejaven assumptes i la conducta del govern a Barcelona. Catalunya era escoltada a Madrid si no es demanaven diners o autonomia. Polítics com Miguel Villanueva (ministre d'Agricultura, Indústria, Comerç i Obres Públiques) o Ángel Urzáiz coincidien a facilitar reformes, cedir carreteres i altres beneficis alsajuntaments. Les cartes del 1902 mantenen el mateix to, si bé les converses amb Maura no servien per a res, ja que el problema obrer a Catalunya requeria trobar vies d'enteniment entre burgesos i treballadors, i l'assumpte de l'autonomia de les regions continuava sense solucionar, i Domènech estava convençut que Sagasta havia de dimitir.⁶² L'any següent —l'1 de juny— Enric Prat de la Riba escrigué una carta a Domènech per

---

1901), 231 (16 de juny de 1901), 232-233 (18 de juny de 1901), 237 (20 de juny de 1901). Altres: 21 i 22 de juny de 1901 i 27 de novembre de 1901, pp. 247-248.

62 Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 248-250, 251 (19 de febrer de 1902), 252 (20 de febrer de 1902), 257-258 (4 de març de 1902), 266-267 (13 de novembre de 1902) i 268 (novembre 1902).

criticar la política del partit catòlic, incapaç de deixar de banda les preocupacions i tradicions polítiques espanyoles. Si catòlics i no catòlics catalans es posaven d'acord sobre l'autonomia, es podria formar un partit catòlic.⁶³

Domènech quedà molt cansat de l'activitat política a Madrid i l'ambient de les Corts. Tot i que la seva actuació serví per donar a conèixer el catalanisme, topà amb la incomprensió dels polítics madrilenys. Va fer gestions per reincorporar-se a l'Escola d'Arquitectura. Va ser escollit de nou diputat —tot i que no volia tornar-hi— pel període 1903-1905. Però la seva actitud no va ser tan participativa i directa, sinó que tractà de seguir les directrius d'Enric Prat de la Riba. Es volia crear un important centre de comerç a Barcelona per a la venda i transformació de productes americans i que serviria per iniciar transformacions a Espanya. Aquest objectiu era expressat en una carta de Domènech a Prat de la Riba (març de 1904). Hi havia la sospita que Antonio Maura aniria a Barcelona per guanyar-se la classe política catalana conservadora; ambdós no hi participaren.

Domènech va ser dirigent de la Lliga fins al 1904, per causa de les seves desavinences amb Francesc Cambó, més tradicional i conservador que Domènech. Durant la visita del rei Alfons XIII a Barcelona, a Domènech li desagradà l'actitud de concòrdia mostrada per Cambó, ja que ell volia un «regionalisme», com a primer pas per l'autonomia. La Lliga havia optat per l'absentisme en l'acte de rebuda del monarca, si bé Cambó hi va anar. Llavors un important sector més nacionalista i liberal deixà la Lliga: Jaume Carner, Ildefons Sunyol, Joaquim Lluhí Rissech, Pijoan i Giralt, Francesc Rodon i Domènech, com ja hem esmentat.

Durant la visita d'Alfons XIII, diputats i senadors regionalistes acompanyaren el rei. Els republicans havien convingut deixar-li fer una bona arribada i van optar per una freda i respectuosa abstenció,

63 Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, p. 280.

com també va fer Domènech. Alguns representants consideraven que anar a rebre el rei era una manera de fer-li reclamacions i una esperança. Domènech creia que el rei només portaria promeses i desencadenaria l'escissió del catalanisme en conservadors i republicans.⁶⁴ Llavors Domènech volia crear un gran centre de comerç lliure per vendre i transformar productes a Barcelona, aspecte que ja hem comentat.

Coincidí amb l'origen de la publicació *El Poble Català* (1904), que aglutinava republicans d'esquerres separats dels regionalistes, el moment en què ell va tornar a agafar la presidència de l'Ateneu per defensar el catalanisme des d'una vessant menys política. Amb el temps Domènech es desenganyà de la política perquè li absorbia temps que no podia dedicar a la seva professió. El seu deixeble i *amic* Josep Puig i Cadafalch es va mantenir proper a la Lliga. Quan Domènech deixà la Lliga, va escriure una nova carta (1904) a Enric Prat de la Riba, que coincidí amb el seu rebuig a participar en el Patronat en Defensa de les Escoles Catalanes, i no va voler cap càrrec en la constitució del Centre Nacionalista Republicà, ni ser senador el 1907.

Durant la seva participació en la política de l'Estat com a diputat de la Lliga a les Corts de Madrid, va intervenir diverses vegades. Volia aconseguir el concert econòmic i parlà sobre els conflictes obrers del 1902. Quan va deixar la política es refugià en la docència, l'arquitectura i la direcció de l'Escola d'Arquitectura fins a la seva jubilació el 1920. Tasques que ja portava a terme abans del seu càrrec polític.

Continuà preocupat per la política i el 1909 reaccionà contra el Pla de Mancomunitat de la Lliga, un projecte que no afavoria l'au-

64 Carta de Domènech a Jaume Carner i Romeu (17 de març de 1904), dins Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 317-318; i a Enric Prat de la Riba (18 de març de 1914), dins Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 319-321.

tonomia de Catalunya. Com que Enric Prat de la Riba i Francesc Cambó estaven implicats en aquest projecte, no va continuar la relació epistolar amb el primer polític. Recordem que Cambó va ser president de la Mancomunitat (1914) gràcies a les negociacions prèvies a Madrid, en les quals participà Enric Prat de la Riba.

La presidència de l'Ateneu: aspectes que potencià en relació amb la situació del moment

Domènech va ser president de l'Ateneu per primera vegada el 1898, va ser reelegit el 1899 i, després, els anys 1904, 1905, 1906, 1911, 1912 i 1913. L'Ateneu reivindicava des de finals del segle XIX el catalanisme cultural. Àngel Guimerà (1895) va ser el primer que pronuncià un discurs en català a la seva seu, quan era president; seguí el mateix plantejament Valentí Almirall (1896). El català es consolidà a l'entitat i la gestió de Domènech també anava orientada a la defensa del catalanisme. En el seu primer discurs com a president, «Les condicions del poble català», buscava el redreçament de Catalunya i criticava la política de l'Estat. Volia una autonomia catalana basada en una sola diputació, concert econòmic, recaptació d'impostos (excepte els de duanes), obres públiques, ensenyament, foment miner, forestal i agrícola, i utilització del català com a llengua oficial. El discurs es referia a aspectes esmentats sobre l'ensenyament: instauració d'una ensenyança industrial i comercial teòrica i amb tallers pràctics, implantació d'una ensenyança elemental en tot el territori i creació d'escoles tècniques a les diferents poblacions. No hi havia escoles pràctiques industrials i els instituts tècnics i les universitats catalanes no disposaven dels mitjans materials ni científics adequats. Va escriure una carta a Santiago Gubern (president d'Hisenda de la Diputació de Barcelona) per queixar-se de la manca de biblioteques a Catalunya i de les escasses consignacions per a llibres a la biblioteca

universitària i a les escoles especials. Calia elaborar un criteri distribuït adequat. Repetí el tema a «L'art en l'Institut d'Estudis Catalans», per recordar la necessitat de tenir en compte la cultura general i l'ensenyança pública.

La voluntat de millorar els ensenyaments tècnics era un dels objectius de l'Exposició Universal de París (1900), que coincidí amb un congrés internacional d'Ensenyament Tècnic, per millorar l'educació, comprar llibres i material pedagògic. Els ensenyaments tècnics estaven dividits en dues seccions: l'ensenyament industrial i el comercial.⁶⁵

Joaquim Coll i Jordi Llorens consideren que el moviment autonomista s'havia expandit a Catalunya i l'Ateneu adoptà una posició política compromesa. Cal recordar el *Missatge dels Cinc Presidents* (1898),⁶⁶ que coincidí amb la primera etapa de Domènech com a president de l'Ateneu; tal com s'esmenta a la Junta Directiva (2 de novembre de 1899).⁶⁷

Al discurs «Les condicions del poble català» (1898)⁶⁸ Domènech recordà que des del 1897 regien l'Ateneu uns nous estatuts: es podia emprar el castellà i el català a les sessions i els temes preferents eren la història de Catalunya, la lluita pels seus interessos i per l'autonomia, i una nacionalitat oposada a l'uniformisme. Tambéhi comentà el premi —de 500 ptes.— ofert a Enric Prat de la Riba per la seva *Història de Catalunya* i que la llengua catalana era l'expressió del nostre caràcter.

65 Junta Directiva, Comunicacions 1899-1900, 19 de gener de 1900, s.d. pp.

66 Joaquim COLL i Jordi LLORENS, «L'Ateneu Barcelonès en la cruïlla», pp. 165-274.

67 Junta Directiva, Actes Ateneu Barcelonès, 2 de novembre de 1899, pp. 176-177.

68 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, «Les condicions del poble català: discurs presidencial llegit en la sessió pública celebrada a l'Ateneu Barcelonès lo 16 de desembre de 1898», dins *Actas del Ateneu Barcelonès*, vol. II (1884-1898), Barcelona, Tipografia Successors de N. Ramírez, 1888. pp. 9-50.

El discurs de la presidència que presentà uns anys després, «L'autonomia de Catalunya» (1904),⁶⁹ seguia mostrant la seva actitud catalanista, de crítica al centralisme. A la sessió inaugural (14 d'octubre de 1905) Domènech canvià d'orientació i llegí el seu projecte de recerca, *Història de l'art romànic a Catalunya*, en el qual va treballar durant molts anys per promocionar la cultura. Aquest treball no va ser mai publicat, tot i que era la via per apartar-se de l'activitat política i mantenir-se proper a la seva ideologia.

El discurs «Conservació de la personalitat de Catalunya. Discurs presidencial per D. Lluís Domènech i Montaner en la sessió inaugural del curs acadèmic de 1911 a 1912»⁷⁰ (publicat per Tipografia l'Avenç i l'Ateneu Barcelonès, 1912) tractava de la postració de les lletres catalanes, el teatre i els Jocs Florals, juntament amb la problemàtica de la immigració de treballadors: les desigualtats que feien secundària la idea de pàtria per a ells i agreujava els antagonismes entre classe mitjana i obrera. Calia una ensenyança catalana, l'apropament de la literatura i l'art al gran públic, més que l'autonomia. Domènech denunciava que el govern central escoltava les demandes catalanes però no les tenia en compte, motiu pel qual s'havia separat de la Lliga Regionalista, massa conciliadora amb Madrid. La Unió Federal Nacionalista Republicana sorgí el 1910; integrava tendències d'esquerres i es convertí en una alternativa a la Lliga. Aquest nou partit era més proper a la visió política de Domènech.⁷¹ El discurs esmentat reflecteix el seu desengany per la política: no veia solucions clares ni im-

69 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, «L'autonomia de Catalunya: Discurs presidencial llegit en la sessió inaugural celebrada el 10 d'Ateneu Barcelonès el dia 19 de Novembre de 1904», dins *Actes de les Sessions públiques de l'Ateneu*, vol. III (1899-1914), Barcelona, pp. 23-31.

70 Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *Conservació de la personalitat de Catalunya*, Barcelona, Tipografia l'Avenç / Ateneu Barcelonès, 1912, 43 pp.

71 Gerar PEDRET, «Els discursos inaugurals entre 1906 i el 1936», dins Jordi CASASSAS (dir.), *L'Ateneu i Barcelona*, pp. 165-274.

mediates per al catalanisme, si bé l'educació en català, en els seus valors i la seva cultura, servirien per consolidar-lo.

Domènec recordava que en temps de Ferran el Catòlic es debaté una organització regional de l'Estat. L'incompliment de promeses provocà decepció als catalans perquè les funcions de govern i administració les portaven forasters, que consideraven l'ús de la llengua catalana una mostra de desafecte envers l'Estat. Ocupava un lloc més destacat la premsa o el teatre en llengua espanyola que no pas el que era en català. L'ensenyança pública havia de ser catalana, i les oposicions a mestre i càtedres d'ensenyament superior s'havien de desenvolupar a Barcelona. Caldria adaptar l'ensenyament a les necessitats de Catalunya, és a dir, crear escoles que conservessin la personalitat catalana i difonguessin l'art, la literatura, el teatre, la història, etc., al gran públic. Havien de prevaldre les idees republicanes de personalitat nacional i esperit renovador, si bé no convenien les agitacions polítiques, ni per l'autonomia.

L'Ateneu mantenia vincles amb entitats catalanes. Tenia un taulell d'anuncis on s'exposaven activitats d'altres entitats, com ara l'Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa, el Consistori dels Jocs Florals, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, el Col·legi de Farmacèutics, la Real Academia de Ciencias y Artes, el Consejo de Agricultura i el Foment del Treball Nacional. Entitats com Lo Rat Penat de València o l'Ateneu de València demanaren al de Barcelona cooperació en gestions per a l'ensenyança integral obligatòria (1899),⁷² i l'Ateneo de Madrid va fer un homenatge a José Echegaray (1905) —per la concessió del Premi Nobel— al qual s'adherí l'entitat barcelonina.⁷³ Pel que fa als projectes pedagògics desenvolupats a Catalunya, l'Escola Catalana (Ensenyança Integral Nacionalista), dirigida per

72 Junta Directiva, Actes 1898-1900, 22 d'octubre de 1888, pp. 175-176.

73 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 11 de març de 1905, pp. 159-161.

Joaquim Paloma Jorba i Jaume Arqué i Clapés, des del 1904 volia imposar un nivell de pàrvuls, un d'elemental i un de superior d'ensenyança, a més de l'assignatura optativa de dibuix⁷⁴ i d'oferir ensenyaments gratuïts als alumnes de famílies pobres,⁷⁵ i l'Escola de Mes-tres de Joan Bardina, una iniciativa patriòtica i cultural (que s'havia d'inaugurar el 1906), mantingué una correspondència amb l'Ateneu.

Els representants de l'Ateneu sovint eren convidats a activitats vinculades al món de la cultura, com ara l'organitzada al Centre Nacionalista Republicà de Gràcia; també es designà el Sr. Agustí Saladrigas per assistir a la conferència d'Ignasi Iglesias «El teatre català y els seus enemichs»,⁷⁶ o formaren part del jurat en el concurs d'història de Catalunya de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. També s'hi van adherir altres entitats: la Lliga Regionalista, la Unió Catalanista, el Centre Nacionalista Republicà, l'Institut d'Estudis Catalans i els Estudis Universitaris Catalans; l'any 1913 es designà president Ernest Moliné i Brasés.⁷⁷ Volien fomentar l'aprenentatge de la història i la cultura catalanes en els infants i joves dels dos sexes per mitjà d'un concurs que obsequiava els guanyadors amb petites sumes (de 75 a 125 ptes.), segons l'edat i el nivell de coneixements.⁷⁸ Se'n van organitzar diverses convocatòries. Hi havia altres escoles, com el Col·legi Sant Jordi, que volien projectar una nova

74 Junta directiva, 1904, 10 d'agost de 1904, s.d. pp. i fullat.

75 Junta Directiva, Comunicacions 1905-1906, 24 de juliol i 31 de juliol de 1905, s.d. pp. El programa de 1905 és més elaborat que l'anterior, de 1904, i tracta sobre com havia de ser l'escola catalana, el fonament de la pau social, l'himne de la festa nacional catalana i cançons escolars com «Las comarcas», «Lo pau», «La formiga», «L'hostal de la Peyra», «Los fadrins de Sant Boy», «L'arbre sagrat» i altres.

76 Junta Directiva, Actes 1911-1913, 14 de juny de 1912, pp. 149-156.

77 Junta Directiva, Actes 1911-1913, 13 de juny de 1913, pp. 195-199.

78 Junta Directiva, Comunicacions 1911-1912, s.d. pp.; Comunicacions 1912, 7 de juny de 1913, s.d. pp.

pedagogia d'ensenyança catalana (1905), amb la Granja Escolar Catalana —prop de l'església de la Bonanova—, consistent en l'ensenyament teòric i pràctic a l'aire lliure, els dijous.⁷⁹

Moltes entitats notificaven les seves activitats a l'Ateneu: el Colegio de Profesores de Cataluña, presidit per Augusto Vidal Perera, el 27 de febrer de 1898 envià una relació de set conferències per fer a l'Escuela Normal Superior de Maestros (Universitat Literària). Destaco: Francisco Flos y Cajar, «Rahonaments pedagogichs pera que la ensenyansa á Catalunya sia donada en lengua catalana y perjudicis que causa'l donarlo en llengua forastera»; José Taugis Orrit, «Si deseamos que nuestras colonias contribuyan a regenerar la patria, debemos generalitzar su conocimiento entre todos los espanyoles», i Augusto Vidal Perera, «La educación como base de la regeneración de España». Es revisaven temes que eren debatuts llavors per altres corporacions.⁸⁰

La preocupació per la situació de l'ensenyament era òbvia. El 8 de gener de 1899 l'Ateneu va rebre una comunicació de la Sociedad Barcelonesa de Amigos de la Instrucción per reformar l'ensenyament perquè l'alumne adquirís capacitat per pensar, contemplés l'aprenentatge simultani de dibuix i escriptura, o conegués música i cants populars que desenvolupessin un sentiment patriòtic en els nens. Mesos després —el 30 de maig de 1899— l'Ateneu va rebre una comunicació de la Institució Catalana de Música, dirigida per Joan Gay, en la qual es notificaven les cançons populars de Gay que s'interpretarien, «Mariagneta» i «El pastoret», i altres peces com ara «Muntanyes regalades», «La filadora», «Els segadors» i «El Rossiñol», de Morera. Moltes entitats catalanes promocionaven la cultu-

79 havia d'incloure geografia, aritmètica, geometria, agricultura, indústria, educació física i moral, etc. Junta Directiva, Comunicacions 1905-1906, 19 d'agost de 1905, s.d. pp.

80 Junta Directiva, Comunicacions 1898-1899, 25 de febrer de 1898, s.d. pp.

ra pròpia⁸¹ introduint peces als programes musicals. L'Orfeó Nova Cathalonia havia programat per al 20 d'agost de 1904 un concert amb obres dels grans mestres i cançons catalanes: «El comte Arnau», «Una rosella i una espiga», «Sant Ramon», «Crisantema» i «Corranda, 1 i 2». Es volia introduir i difondre el teatre líric català.⁸²

L'Exposición Pedagógica Internacional (presidida pel Dr. Martínez Vargas) s'havia de celebrar a Barcelona. El 1905 es va demanar cooperació a l'entitat i es va designar Domènech membre de la Junta Consultiva. Volia presentar innovacions pedagògiques en altres països: Bèlgica, Alemanya, Itàlia, Suïssa, etc.⁸³

Entitats polítiques notificaven les seves activitats: la Lliga Regionalista, actes de propaganda catalanista i electoral al teatre Nou Retiro, el novembre de 1905; el Centre Excursionista de Catalunya, activitats d'oci, esport i cultura, el desembre de 1905 per celebrar el 29è aniversari de la seva fundació, convidà el president de l'Ateneu a l'acte de col·locació del retrat del poeta Mn. Cinto Verdaguer a la galeria d'excursionistes.⁸⁴

Com a president, Domènech potencià el catalanisme cultural. La donació constant de llibres a la biblioteca s'esmenta a les actes de l'Ateneu Barcelonès de diverses etapes. El 1899 es compraren 1.000 volums de la biblioteca del Sr. Miquel Victoria Amer per 15.000 ptes.⁸⁵ El 1904 la vídua de Miquel Badia donà 177 exemplars de comèdies catalanes i 58 castellanes.⁸⁶ El soci Sr. Enric Cormines⁸⁷ cedí la seva

81 Junta Directiva, Comunicacions 1898-1899, cartes de 8 de gener de 1899 i 30 de maig de 1899, s.d. pp.

82 Junta Directiva, Comunicacions 1904, 20 d'agost de 1904 i 17 de setembre de 1904, s.d. pp. Conferència impartida per Adrià Gual.

83 Junta Directiva, Comunicacions 1905, 4 d'abril de 1905, s.d. pp.

84 Junta Directiva, Comunicacions 1905-1906, 5 de novembre de 1905 i 7 de desembre de 1905, s.d. pp.

85 Junta Directiva, Actes 1898-1900, 2 de desembre de 1899, pp. 180-182.

86 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 7 de novembre de 1904, pp. 124-127.

87 Consta a l'acta el nom Cormines manuscrit; podria ser Coromines.

biblioteca particular i un llegat de 1.000 ptes. destinat a la compra de llibres de química, física i ciències exactes⁸⁸ (1905). El 1898 s'inicià l'intercanvi d'obres publicades per l'Armeria i Biblioteca Real amb les reials acadèmies, segons la petició de Josep Puig i Cadafalch. El 1904 Domènech reconegué la vàlua patrimonial i la necessitat de reorganitzar i modernitzar la biblioteca, una de les millors de Catalunya. La Junta projectà la publicació d'obres de literatura catalana.⁸⁹ Difongué *El Quijote* editat pel Sr. López Fabra (ed. foto-tipogràfica) i col·laborà en una nova versió feta pel Sr. Cortejón.⁹⁰ El 1911 es promocionà el llibre en català repartint mil exemplars d'*El criterio* de Jaume Balmes entre els socis i a on accediren els congressistes forasters del Congrés Nacional de les Arts del Llibre durant la seva estada a Barcelona.⁹¹

El 1906, després del canvi de local al carrer de la Canuda —la seva seu actual—, es decidí habilitar un saló de lectura a la planta baixa, amb entrada pel carrer del Bot.⁹² Per formar la classe obrera, la Sociedad Económica de Amigos del País demanà llibres duplicats a l'Ateneu (1905),⁹³ destinats al nou espai de la Sagrera (1906). Al local anterior de l'entitat (situat al número 36-38 de la rambla dels Caputxins de Barcelona del 1872 al 1906) hi va haver una intensa activitat cultural de la qual només es comentaran alguns actes. Domènech participà a la vetllada necrològica del Dr. Robert (2 de maig de 1903). Es van fer moltes conferències sobre literatura i cultura

88 Junta Directiva, Actes 1905-1906, 23 d'agost de 1905, pp. 11-14.

89 Carta de Gabriel Llabrés i Quintana a Domènech (30 de novembre de 1904), dins Carles SÁIZ I XICUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, p. 337. Carta de Josep Esteve, p. 342 i notificat a la Lliga.

90 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 10 d'abril de 1905, pp. 172-176.

91 Junta Directiva, Actes 1911-1913, 10 de juliol de 1911, pp. 116-118; 9 d'octubre de 1911, pp. 120-124.

92 Junta Directiva, Actes 1905-1906, 8 de març de 1906, pp. 34-40.

93 Junta Directiva, Comunicacions 1905-1906, 4 de setembre de 1905, s.d. pp.

catalanes, sobretot amb anterioritat als anys 1904-1906. A partir de llavors les gestions foren per a l'adquisició del nou edifici. L'entitat donà suport a la celebració del Primer Congrés de la Corona d'Aragó (abril de 1906). La secció de literatura s'implicà en el *Diccionari de la llengua catalana* proposat per Mn. Antoni M. Alcover i decidí acollir amb una recepció els congressistes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (octubre de 1906), just quan Domènech deia de ser president,⁹⁴ si bé la Junta prèvia volia col·laborar-hi.

Dins l'evident implicació de l'arquitecte en assumptes polítics, com a president de l'entitat, donà la benvinguda a Nicolás Salmerón (1906) i altres parlamentaris com Gurmésindo Azcárate (1906), convidats a discursos i dinars d'obsequi. Coincidí amb la inauguració del nou local (25 de maig) i amb l'homenatge a Solidaritat Catalana (creada el mateix any), força política catalanista de diferents tendències. En el si de l'Ateneu hi havia dues orientacions: la Lliga Regionalista —conservadora— i la Republicana. L'acte va servir per donar la benvinguda als diputats catalans que tornaven de les sessions parlamentaries a Madrid. L'Ateneu organitzà la vetllada i la festa al teatre Principal, incloent-hi productes culturals catalans: arts, lletres, ciències polítiques i, en especial, sociologia.⁹⁵

La decisió de canvi de local començà durant la direcció de Ramon Picó el 1902 i s'allargà fins el 1905, quan s'adquirí el palau Savassona (número 6 del carrer de la Canuda). Durant la presidència de Domènech es comprà i es rehabilità; de fet, les obres es perllongaren fins el maig de 1906. La inauguració coincidí amb l'acolliment dels diputats i senadors que s'oposaren al Projecte de llei de jurisdiccions a les Corts. També Solidaritat Catalana —carta signada per

94 Cartes d'Antoni M. Alcover i Domènech (18 de febrer de 1905 i 12 de març de 1905), dins Carles SÁIZ I XIQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 348 i 354.

95 Sessió del 2 de maig de 1906, Junta Directiva, i del 23 de maig de 1906, Actes 1905-1906, pp. 48-51 i 53-54.

Francesc Cambó, Miquel Junyent Rovira i Josep Roca i Roca adreçada a Domènech— demanava una representació a les festes del 20 al 22 de maig, dedicada a oposar-se a la llei esmentada.⁹⁶ Després es proposà la compra del número 4 del carrer de la Canuda, que no va prosperar.

Fins als anys trenta hi havia dues penyes: els vells o modernistes (de la qual formava part Domènech), que es reunien cada dia al segon pis i incloïa intel·lectuals i professionals ben situats, alguns de l'Acadèmia de Bones Lletres, altres vinculats a la Unió Catalanista, els Jocs Florals o la publicació *La Renaixença*; i els joves o noucentistes (de la qual formava part Eugeni d'Ors), relacionats amb Enric Prat de la Riba i la normalització ortogràfica de Pompeu Fabra per impulsar una política d'ensenyament. Eren tendències contraposades,⁹⁷ si bé Domènech i Prat de la Riba van mantenir una relació d'*amistat*.

En arts plàstiques, la Junta Directiva (7 i 20 de gener de 1899) organitzà un concurs per pintar quadres per a la Diputació, amb assumptes com ara «El rei Jaume I i les naus que surten de Barcelona per a la conquesta de Mallorca», «Defensa de Barcelona de 1714», «Promulgació dels usatges», «Id. del Consolat de Mar». Eren proposades de caràcter històric.⁹⁸ S'encarregaven tasques —Eusebi Arnau va fer el bust del Sr. Marian Aguiló, feina per la qual cobrà mil pessetes (1898)—⁹⁹ i s'organitzaven exposicions —com la proposada d'obres públiques d'interès per a Catalunya (19 de maig de 1899).¹⁰⁰

96 Cartes de Francesc Cambó, Miquel Junyent Rovira i Josep Roca i Roca a Domènech (25 i 27 d'abril de 1906), dins Carles SÁIZ I XÍQUÉS (coord.), *Epistolari Lluís Domènech i Montaner*, pp. 403-404.

97 Oscar COSTA, «La brillant arrencada del segle XX», dins Jordi CASASSAS (dir.), *L'Ateneu i Barcelona*, pp. 165-274.

98 Junta Directiva, Actes 1895-1900, 7 i 20 de gener de 1899, pp. 144-145 i 146-147.

99 Junta Directiva, Actes 1898-1900, 7 d'octubre de 1898, pp. 132-134.

100 Junta Directiva, Actes 1898-1900, 19 de maig de 1899, pp. 159-160.

Es volia protegir el patrimoni, donar suport als museus (carta d'Enrique de Molde, 8 de juny de 1900), com el d'Arqueologia, per la seva endarrerida implantació en relació amb altres països, i comprar objectes per exposar.¹⁰¹ Domènech va ser convidat per l'alcalde a la inauguració del Museu d'Art Decoratiu (1904).¹⁰² El 1906 el Comitè de Defensa Social de Barcelona notificà a l'Ateneu la voluntat de fomentar la cultura artística amb mostres d'objectes d'art i la creació d'una secció d'arts industrials antigues i modernes als museus, per presentar originals d'art espanyol. Es volia millorar els coneixements d'art amb concursos de dibuix remunerats,¹⁰³ encabir seccions de belles arts en exposicions diverses, com l'Exposición Internacional de Industrias Eléctricas (1917), i facilitar la compra directa d'objectes a les exposicions destinant un percentatge (un 10 o 20%) a la mostra, idea que va ser promoguda per Baixeras.¹⁰⁴

L'entitat fomentà la revalorització del patrimoni i les activitats artístiques: Josep Llimona projectà una làpida commemorativa amb un medalló i una medalla en honor de Joan Maragall, expresident de l'entitat (1911), amb tres còpies: la de bronze per a l'Ateneu, una per a l'Ajuntament i una de plata per a la família.¹⁰⁵

La música tingué un lloc destacat: es realitzaven concerts —els dos oferts per l'Orfeó Català Catalunya Nova (1899)—¹⁰⁶ als quals es convidaven el president o membres d'altres entitats. Per exemple, la Societat Coral Euterpe va fer un concert d'homenatge al seu fundador, Anselm Clavé (1904).¹⁰⁷

101 Junta Directiva, Actes 1899-1900, 8 de juny de 1900, s.d. pp.

102 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 27 de setembre de 1904, pp. 113-115.

103 Junta Directiva, Comunicacions 1906, 8 de juny de 1906, s.d. pp.

104 Junta Directiva, Comunicacions 1913-1914, 25 i 29 d'abril de 1914, s.d. pp.

105 Junta Directiva, Actes 1911-1913, 20 de desembre de 1911, pp. 130-136.

106 Junta Directiva, Actes 1899-1900, 5 de maig de 1899, pp. 155-156.

107 Junta Directiva, 1906, notícia, s.d.

L'Ateneu cedí espai a l'Associació dels Estudis Universitaris, a la qual concedí una subvenció (1905),¹⁰⁸ l'Acadèmia Pedagògica Catalana (1905), l'Associació de Lectura Catalana (1905), per fer una sessió de lectura catalana, però també homenatges, com Aplec Catalanista de Barcelona (1905),¹⁰⁹ una vetllada literària dedicada al poeta Frederic Mistral. També realitzava donacions econòmiques: a la Creu Roja per a l'auxili dels repatriats malalts de la guerra de Cuba (1898),¹¹⁰ a Nova Cathalonia per als màrtirs de la llibertat de Catalunya (1904).¹¹¹ I donava petites ajudes: vint pessetes per a la reedició de la *Gramàtica* de Bartomeu Matas (s. xv)¹¹² (1906).

Concedí donatius al Consistori dels Jocs Florals, per als premis, que es van mantenir durant la direcció de Domènech i el tema dels quals era escollit pel mateix Consistori, a iniciativa seva (1899);¹¹³ a la Societat d'Estudis Universitaris Catalans, a la qual donà cinc-centes pessetes per al curs 1904-1905¹¹⁴ i els següents;¹¹⁵ a l'Orfeó català, al qual afavorí amb dues-centes cinquanta pessetes per al Segon Concurs de la Festa de la Música Catalana (1905), però el premi quedà desert i l'import es destinà a la col·lecció de cançons populars catalanes,¹¹⁶ i el mateix s'aportà en convocatòries posteriors.¹¹⁷ Aquestes donacions van coincidir amb la localització d'un desfalc realitzat per l'administrador i tresorer anterior, Sr. Camino, que havia falsejat els

108 Junta Directiva, Actes 1905-1906, 18 de setembre de 1905, pp. 14-18.

109 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 10 d'abril de 1905, pp. 172-176. Junta Directiva, Comunicacions 1905, 19 de maig de 1905, s.d.

110 Junta Directiva, Actes 1898-1900, 9 de desembre de 1898, pp. 142-143.

111 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 13 de setembre de 1904, pp. 109-112.

112 Junta Directiva, Actes 1905-1906, 25 d'abril de 1906, pp. 44-48.

113 Junta Directiva, Comunicacions 1899-1900, 25 de novembre de 1899, s.d.

114 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 27 de setembre de 1904, pp. 113-115.

115 Junta Directiva, Comunicacions 1906, 26 de juny de 1906, s.d. El 1906 els Estudis Universitaris sol·liciten una subvenció a l'Ateneu per al curs 1906-1907.

116 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 10 d'abril de 1905, pp. 172-176.

117 Junta Directiva, Actes 1905-1906, 23 de novembre de 1905, pp. 25-28.

comptes,¹¹⁸ estafa que es va poder observar el 1904,¹¹⁹ quan Domènech tornà a ser president.

La seva primera etapa a l'Ateneu coincidí amb la guerra de Cuba, la derrota espanyola i la paralització de la indústria i el comerç a Espanya. Es publicaven notícies d'assumptes polítics, com l'article «Las guerras coloniales y nuestro ejército», signat per Castillo i publicat al diari *La Autonomía* (17 de juliol de 1899), que defensava l'exèrcit espanyol i culpava els polítics de la greu situació econòmica del país.¹²⁰ Les actes de les juntes reflectien problemàtiques socials, com ara la mendicitat. Domènech i altres membres buscaven solucions que afavorissin l'expansió i la feina, com el foment d'obres públiques.¹²¹ La conseqüència catastròfica de la guerra comportà moltes despeses. Calia regenerar les regions, fer un concert econòmic amb una diputació única que recaptés i repartís al marge de la solució a les províncies. Es demanava una descentralització administrativa i el reconeixement de les regions. Des de Madrid (21 de gener de 1898) es van enviar cinquanta exemplars del discurs «Las relaciones exteriores de España» al president de l'Ateneu.¹²²

Com a president, Domènech combinà l'orientació personal amb l'aconentament de les peticions d'altres membres de l'entitat. Consta una carta signada per J. Givanel M. (6 de gener de 1905), en la qual es demanava d'utilitzar el saló d'actes de l'Ateneu per fer cinc conferències per celebrar el tercer centenari de la primera part d'*El Quijote* i aportar coneixement de l'obra de Miguel de Cervantes.¹²³ També es van programar activitats d'homenatge a Barcelona: l'Asociación Bar-

118 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 7 de novembre de 1904, pp. 120-123.

119 Junta Directiva, Actes 1900-1905, 7 de novembre de 1904, pp. 120-123.

120 Junta Directiva, Comunicacions 1899-1900, 17 de juliol de 1899, diari *La Autonomía*, pp. 2-3.

121 Junta Directiva, Comunicacions 1898-1899, 8 de juliol de 1898, s.d.

122 Junta Directiva, Comunicacions 1898-1899, 21 de gener de 1898, s.d.

123 Junta Directiva, Comunicacions 1905, 6 de gener de 1905, s.d.

celonesa de Amigos de la Enseñanza organitzà un concurs infantil comentant *El Quijote*.¹²⁴ L'Ateneu posà a la venda cent exemplars d'*El Quijote*¹²⁵ i el 1912 van arribar exemplars de *Glorioses*, d'Àngel Guimerà, a qui s'havia fet un homenatge el 1909.¹²⁶

Actitud política de Domènech: com visqué el nacionalisme

Coincidint amb la seva darrera etapa com a president de l'Ateneu, Domènech oposà a les oposicions de notari, ja que totes es feien a Madrid (segons un reial decret de 28 de juny de 1911). L'Ateneu —octubre de 1911— rebé i aprovà la proposta d'acció popular per derogar el decret de provisió de notaries¹²⁷ i inicià una campanya d'oposició (finals de 1912 i 1913) per demanar que es fessin a Catalunya, ja que els notaris que arribaven a Catalunya només coneixien el dret castellà.¹²⁸ Es buscà l'adhesió de la Sociedad Económica de Amigos del País, de l'Acadèmia de Jurisprudència, del Col·legi d'Advocats, del Col·legi de Procuradors, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, etc. El tema preocupava Domènech.

Segons una carta d'agraïment de Josep Bertrán Musitu, president dels Estudis Universitaris Catalans (28 de juliol de 1904), advocat i un dels fundadors de la Lliga Regionalista, Domènech va permetre cursar lliçons de dret civil català, història de Catalunya i literatura catalana a l'entitat durant la segona etapa de mandat, i afavorí que les temàtiques s'ampliessin a la química industrial, la geologia de Catalunya i la història de les institucions polítiques catalanes.¹²⁹ Els Estudis

124 Junta Directiva, Comunicacions 1905, 19 de desembre de 1904, s.d.

125 Junta Directiva, Comunicacions 1905, 31 de març de 1905, s.d.

126 Junta Directiva, Comunicacions 1911-1912, maig 1912, s.d.

127 Junta Directiva, Comunicacions 1911-1912, 17 d'octubre de 1911, s.d.

128 Junta Directiva, Actes 1911-1913, 26 de setembre de 1912, pp. 163-168.

129 Junta Directiva, Comunicacions 1904, s.d.

Universitaris Catalans demanaren al ministre d'Instrucció i Belles Arts (carta del 18 de juliol de 1903) instal·lar-se al local de la Universitat Literària, però el ministre va desautoritzar impartir ensenyaments en català a la Universitat de Barcelona, ja que no volia una universitat bilingüe.¹³⁰ Aquest fet mostra l'interès de Domènech a fomentar el coneixement de la història, la ciència i la cultura catalanes.

Des de jove, Domènech estigué familiaritzat amb l'enquadernació i l'edició de llibres. La col·laboració a la publicació *La Renaixensa* li serví per projectar-se. Des de 1877 s'idearen uns premis de dues-centes pessetes cada un per la presentació de treballs de cinquanta pàgines impreses. Domènech formà part del jurat que escollí les tres obres següents: «Orígens i fonts de la nacionalitat catalana», de Salvador Sanpere i Miquel, «Dels contractes d'emfiteusis y a rabassa morta segons l'antiga y moderna legislació de Catalunya», de Josep Coroleu i Inglada, i «Estudis històrics del periodisme de Catalunya», de Josep Pella i Forgas (1878). La selecció mostra temes i preocupacions culturals i polítiques del període a Catalunya.¹³¹

Conclusions

Domènech compartí des de jove el sentiment nacionalista amb molts companys. Visqué els inicis culturals del catalanisme i la seva transformació en un moviment polític. Com a president de la Lliga (participant des del moment inicial fins al 1905, en què es mostrà en desacord amb els seus plantejaments) i de l'Ateneu, va ocupar càrrecs que li serviren de plataforma per reivindicar el nacionalisme. Es va apartar de la política perquè li absorbia molt temps i no obtenia els resultats que esperava a causa de la mentalitat centralista dels go-

130 Junta Directiva, Comunicacions 1905-1906, informe del 2 de juliol de 1905, s.d.

131 Carola DURAN I TORT, "*La Renaixença*", p. 63-65 i 414-416.

verns de l'Estat. Després d'una intensa activitat en la línia del nacionalisme català —va participar per primera vegada en la política que es feia des de Madrid com a representant d'un partit català: la Lliga— decidí dedicar-se estrictament a desenvolupar els seus treballs d'arquitectura i història. El 1920 Domènech va ser nomenat membre de la Real Acadèmia de Bones Lletres.

L'oposició dels polítics madrilenys i el desengany van fer-lo canviar d'orientació, sense renunciar, però, als seus ideals. Realitzà l'activitat política durant la joventut i la maduresa, i després prioritzà la creació arquitectònica, la docència i la direcció de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. La seva darrera etapa com a president de l'Ateneu (1911-1913) es correspon amb aquesta nova orientació arquitectònica, en què incloïa elements vinculats a la història de l'edifici per mitjà de mosaics, escultures i ornamentacions relacionades amb la història i la cultura de Catalunya (el Castell dels Tres Dragons, la Fonda España, el Palau de la Música o l'Hospital de Sant Pau). El contingut d'aquestes ornamentacions mostra el seu interès per les tradicions pròpies per mitjà de l'arquitectura, la història i l'heràldica. Domènech i Montaner morí el 1923, coincidint amb l'inici de la dictadura de Miguel Primo de Rivera, que perseguí la llengua i la cultura catalanes. Els canvis polítics condicionaren el control de la gestió de l'Ateneu. La presidència signà un missatge avalat per diverses entitats catalanes, que s'entregà a Alfons XIII. Va ser un moment difícil per a la societat catalana. S'aplicà la censura a les publicacions i sancions, contra el catalanisme i la política de reivindicació.

S'ha aprofitat la figura de Domènech al seu entorn social, cultural i polític, mostrant les seves preocupacions i les d'altres personalitats del moment. S'han intercalat fonts i publicacions per aprofundir en la generació del sentiment nacionalista a Catalunya.

Domènech se sentí atret des de jove per l'arquitectura, l'art i la cultura. En una carta de Pere Aldavert a Àngel Guimerà (1877) sobre la publicació *La Renaixensa*, Aldavert esmenta que Domènech acon-

sellava que cada número tingués les mateixes pàgines i inclogués vuit il·lustracions amb gravats fets pels millors artistes catalans. Volia una edició de qualitat.

Durant l'etapa final a Canet de Mar estudià heràldica i art romànic. Completà aspectes de la història i l'art medieval. L'arquitectura modernista que va desenvolupar era eclèctica, recollia elements del passat i relacionava procediments (ceràmica, vidre, forja) i estils (de tradició àrab, romànica i gòtica), cosa que exigia una bona formació cultural. Durant l'etapa d'edició de *La Renaixensa* ja havia començat a aprofundir, en l'heràldica perquè aquesta tractava l'art del passat i la defensa dels monuments arquitectònics catalans preromànics i romànics, abandonats i ruïnosos després de la desamortització. Volia recuperar el passat i millorar la cultura catalana, i la política va ser un dels mitjans de què disposava, si bé no únic.